

Jaroslav Meř:

Jiří Orten - Elegie / heslo ze slovníku básnických sbírek/

Pátá básnická sbírka byla uspořádana těsně před básníkovou smrtí v krutých podmínkách okupované země, z cenzurních důvodů však mohla vyjít až po druhé světové válce.

Sbírka je souborem devíti elegií, v nichž básník resumuje svůj dosavadní život a loučí se se vším, co tvořilo jeho mládí, především s láskou a s naivní vírou, že snadno najde smysl svého života. První dvě elegie, promítající se na horizontu ztracené lásky, "jež našla svého Kaina", jsou naplněny pocitem nenávratnosti. Vše plyne a pomíjí /"Vraťte se věci, jež jste ponáhaly nésti kříž dne... Těžítka moje, vraťte se mi zase, těžké je nemít vás, vy určité a pevné"/, jen smrt a země je věčná. Básník, napínaný úzkostí mezi životem a nebytím, přijímá smrt jako poznanou nutnost, protože svou existenci pociťuje jako vinu. Ale jeho srdce, jeho mladost nechce ještě "uvítat hrob", protože je zde ještě "milenka země", která mu vychází vstříc svým jarem. Orten ji v máchovsky úzkostném zpěvu zaklíná /"ó země... Krásná, Hluboká a Pevná"/, mytízuje ji jako jedinou milenku, jako jedinou stálost v plynoucím čase.

V třetí elegii už mizí napětí mezi básníkovou

touhou a ztracenou láskou, místo toho vchází všudypřítomná úzkost a klade otázky. Byla-li smrt přijata jako vykoupení za naše viny, zrazuje-li i láska /"A ani lásky není! Dívky spí na ložích a jejich lože lžou!" / a zlo se nám vítězně směje do očí - je život snad jen absurdním snem? Navzdory této absurditě jej však básník k přijímá, protože je zde stále ještě tvorba, která dává možnost přežití. V závěrečné části Třetí nalézáme alegorii o převozníkovi, kterou můžeme chápat jako výzvu ke vzpouře proti smrti tvorbou: "Cosi je před tebou. Je pozdě umírat. Rozvědky obzorů říkají, že jde den."

Před dalekou cestou, která básníka čeká, je nutné se rozloučit se šťastnou dobožou dětství a mládí, kdy "malí byli jsme i pro nejmenší rakev". V elegickém tónu loučení skládá Orten s neobyčejnou citlivostí pro výstižný detail jakousi kaleidoskopickou mozaiku šťastných okamžiků dětství, které se mu jeví z "protější strany" života jako ráj. Zachycuje i své první kroky v Praze, kde poznával "vratkost světa", jehož je "chorým dítětem". Chce se opřít o "něžné rameno věcí" a volá na pomoc slova, aby mu vrátila mizející jistotu dětství. Orten si však uvědomuje, že je tento ráj nenávratně ztracen, a proto -chce-li zůstat práv svému údělu, jehož tragiku přijal - musí své dětství a mládí sublimovat v díle jako sen; jen tak nebude porušena celistvá přísnost básnickovy cesty vpřed, "až za smrt".

Po dvou předchozích elegiích, v nichž básník proputoval v lyricky podmanivých asociacích šťastný prostor dětství a mládí, shrnuje nyní Orten své poznání do alegorie o cirkusovém poníkovvi /Šestá/, který nezná odpověď na otázku proč?, ale ví, že musí sloužit dál, protože je tím, co dělá. Tato existenciální alegorie o sysifovské absurditě lidského údělu je jakýmsi předznamenáním Ortenova nejvyššího mravně filozofického vzepětí, jímž je nesporně Sedmá. Tato elegie, napsaná formou dopisu Karině, snové ~~nik~~ postavě, symbolu všech básnickových lásek, je vrcholem Ortenova sebepřetváření. V otázkách, připomínajících Máchu právě tak jako barokního Bridela, řeší Orten svůj vztah k náboženskému transcendentnu, aby posléze Boha popřel, navzdory samotě, která po jeho pádu zaplňuje svět. Básník dochází k poznání: život je absurdní sen /"neměl se mi však zdát, když jsem se neprobudil"/, proto v něm Bůh nemá místo. V tomto vyprázdněném světě je vše ovládáno narcisovským paradoxem; každý objekt navenek zaměřené touhy či chtění mizí jako prelud, jakmile je nadosah. Výchozí diskó však není ani v zahledění do vlastního nitra: subjekt touží spatřit sebe sama v zrcadle cizího vědomí. V melodičnosti Ortenových alexandrínů i v oslovení Karině rozeznáváme touhu po druhém člověku, po porozumění, jehož se mluvčí Seemé vášnivě dožaduje.

Po metafyzickém vzepětí a dramatické konfliktnosti předchozí elegie následuje Osmá; je psána úsečným strohým veršem a přináší jakési vyrovnání a usmíření. Orten přijal smrt jako paradoxní zrozní, jímž se vchází do "sněného světa", jehož jedinou realitou je tvorba, poezie, básníkovo nové transcendentno. Byla-li smrt tvorbou integrována do života, může se básník rozloučit s minulostí, aniž by jí ztrácel. Ona žije a bude žít dál v jeho díle. Proto je Devátá, již se uzavírá Ortenův elegický cyklus, písní loučení a díky za vše, co bylo a čím básník žil. Podmanivým pásmem lyrických enumerací opěvuje Orten ~~xššššš~~ všechny krásy, radosti i žaly, které mu život dal, a "odchází nyní ze svých kelegií", protože "teď ona /smrt/ chopila se žezla a jala se náš život formovati". Navzdory tomuto poznání však básník nerezignuje, chce svou písní prolamovat ticho až do konce /"Jsme sníh, když mlčíme" - to je výchozí motiv Deváté /, protože to je jediná svoboda, jež mu zbyla v hrůzném světě nesvobody. Tato víra v osvobodivou moc poezie je zároveň i vírou v nepřemožitelnost lidského ducha; v tom je základní mravní poselství Ortenova básnického díla, jeho "Óda na radost", již vrcholí a končí jeho tragicky přervaný básnický vývoj.

Do převážně lyrické struktury Ortenovy poezie, založené dosud na monologickém vyslovování pocitů

lyrického subjektu, vnášejí Elegie prvek dějovosti. Realita, která byla dříve často zniterňována až k sentimentální titěrnosti /značný vliv měl na Ortenu v tomto směru francouzský básník F.Jammes/, je v Elegiích zabírána v mnohem větší šíři. Jak je vnímána i drsná protikladnost reality, Ortenova poezie se dynamizuje; alegorie a různé epické vsuvky vytvářejí jakousi vnitřní dramatizující polemiku s plynulým pásmem lyrických asociací. Vpádem epické věcnosti a předmětnosti do lyrické struktury Ortenovy poezie se také rozšířily básnickovy výrazové možnosti, výběr slov a motivů. A navíc tento vpád umožnil Ortenovi jisté osvobození z mnohdy až příliš svůdného melodického stereotypu jeho poetiky. Zároveň v těchto vnitřních proměnách Ortenovy poezie nalézáme i důkaz usilovného hledání východiska, jež by básníkovi dalo možnost včlenit své subjektivní existenciální drama do objektivních společenských souvislostí. Realizaci těchto tendencí však znemožnila básníková smrt.